

УДК 340.12

О.С. ГОЛОВАЩЕНКО, канд. юрид. наук,
НДІ державного будівництва та місцевого само-
врядування НАПрН України

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ

Ключові слова: соціальна правова держава, ор-
гани державної влади, громадянське суспільство

Проблематика взаємин держави і громадянського суспільства належить до категорії питань, які мають не лише теоретичне, але й важливе практичне значення. Історія доводить, що становлення й розвиток правової держави відбувається виключно в умовах розбудови громадянського суспільства. Удосконалення держави неможливе без вдосконалення її відносин з людиною. Громадянське суспільство і соціальна правова держава перебувають у процесі постійного розвитку, а тому питання їх співвідношення і взаємодії завжди зберігають свою актуальність. Відтак, ретельне вивчення і усвідомлення цих явищ має вагоме значення для забезпечення їх оптимального розвитку і функціонування.

Розгляд проблем формування і функціонування громадянського суспільства здійснюється переважно у його зв'язку з державою і владою. Проблеми співвідношення держави та громадянського суспільства у процесі розвитку їх соціально-ціннісних засад висвітлюються в роботах В.Ю. Баркова, В. Бондаренка, А.Н. Гончарової, К. Гаджієва, Л.А. Кокориної, О.В. Скрипнюка, М. Яковлева, О. Якубовського тощо. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень з цього питання, проблемам взаємовідносин органів державної влади з неурядовими організаціями в соціальній сфері ще не знайшли свого достатнього розгляду.

Суспільство, що існує за умов демократичного режиму, передбачає наявність неурядових організацій, які є важливим чинником со-

ціального та політичного життя. Залежно від особливостей кожного окремого суспільства вони різняться за кількістю та обсягом дій, які вони виконують. У країнах, де тривалий час існують умови для існування неурядових організацій, вони роблять свій вагомий внесок у справу загального добробуту і стабільності. Що стосується України, то наразі інститути громадянського суспільства не функціонують в очікуваній мірі. Тому проблема взаємодії громадянського суспільства з державними установами набуває все більш вагомого значення. Отже, актуальність обраної теми дослідження не викликає жодних сумнівів. Метою статті є визначення засад, принципів та форм взаємозв'язку інститутів громадянського суспільства з органами державної влади, їх стану і перспектив розвитку в Україні.

На нашу думку, громадянське суспільство є первинним відносно правової держави, виникнення якої обумовлене його потребами, тим більше що воно має самостійний механізм функціонування. Суспільство виступає соціальним фундаментом держави і, разом з тим, її соціальним середовищем. Воно бере участь у її формуванні та функціонуванні відповідно до своїх інтересів і цінностей, певним чином стримуючи і здійснюючи контроль над нею.

Під час розгляду феномену громадянського суспільства науковці часто вказують на той факт, що його модель завжди являє собою певну ідею регулятивного порядку, оскільки виступає як мета, і, разом з тим, значно впливає на характер діяльності соціальних суб'єктів [1, с.35]. Розвинене суспільство повинно бути збалансованим. Було би, звичайно, помилково вважати, що громадянському суспільству властивий принцип абсолютної свободи – анархії, тоді як державі – позитивістський принцип «порядок і прогрес». Насправді обидві ці частини реального функціонуючого, а не абстрактного суспільства живуть одним життям, доповнюючи один одного. Це дві сторони однієї медалі [2, с.194]. Абсолютизація свободи закономірно призводить до свавілля, а надмірна регламентація суспільного життя – до панування примусу, що ускладнює формуван-

ня суспільства, позбавляє можливості самоорганізації та самореалізації. Тому становлення громадянського суспільства супроводжується безперервним процесом удосконалення людини і громадянина, політики, права, влади тощо. Як правило, відбувається це завдяки розширенню змісту категорії прав людини. Ступінь зрілості громадянського суспільства обумовлює рівень демократичності держави. Без зрілого громадянського суспільства неможливо побудувати правову державу, оскільки оптимальне людське співіснування може бути сформоване лише вільними свідомими людьми [3, с.79]. Іншими словами, «...суспільство має ту державу, рівня розвитку якої воно само досягло» [4, с.39].

Говорити про формування громадянського суспільства можна лише з моменту появи особистості як самостійного, індивідуального члена суспільства, якому належить комплекс прав і свобод. Відповідно лише за наявності громадянського суспільства може існувати, розвиватися і успішно вирішувати свої завдання правова держава. Саме вона визнає, гарантує та закріплює права і обов'язки людини і громадянина, упорядковує на основі правових норм відносини, що виникають у громадянському суспільстві. Водночас як свідчить досвід, ефективність розвитку громадянського суспільства безпосередньо залежить від ступеня захищеності індивідуальної та суспільної сфер життя від надмірної регламентації з боку держави та її органів. Лише в демократичній правовій державі із розвинутим громадянським суспільством досягається гармонія у взаєминах держави і суспільства, де вони виступають як рівноправні партнери. Як слушно зазначає І. Ісмаїлов, людство, яке прагне свободи, після тривалих пошуків дійшло висновку, що демократія не є заклик до тотальної свободи, вона є механізмом захисту і розподілу упорядкованої свободи [5, с.131]. Отже, громадянське суспільство є ефективним механізмом, що покликаний забезпечити контроль над владою, гарантувати неможливість її узурпації.

На думку українських дослідників, «визначальним чинником демократизму сучасної

держави є встановлення рівноваги в суспільстві та гармонійних відносин між державою і громадянами» [6]. Взаємовідносини органів державної влади з неурядовими організаціями розглядається як взаємодія демократичної, соціальної правової держави і громадянського суспільства, як механізм демократизації апарату державного управління.

У науковій літературі громадські організації досить часто називають «третім сектором», а сам «третій сектор» – громадянським суспільством у вузькому розумінні [7, с.13]. До нього відносять численні об'єднання й асоціації окремих громадян та юридичних осіб, для яких отримання прибутку не є основною метою. Цей сектор включає в себе громадські організації та рухи, профспілки, політичні партії, недержавні заклади освіти та охорони здоров'я, благодійні організації, професійні асоціації, незалежні засоби масової інформації та інші форми об'єднань громадян. В Україні організації громадянського суспільства наразі перебувають на стадії становлення і консолідації.

У виробленні соціальної політики, крім держави та провідних соціальних сил, дедалі вагомішу роль відіграють такі інститути громадянського суспільства, як представницькі органи найманих працівників і роботодавців, політичні партії та об'єднання, інші громадські чи недержавні організації [8, с.6].

Залучення громадськості до співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування є необхідною умовою прозорості та ефективності їх діяльності. В багатьох розвинутих демократичних країнах органи влади використовують різноманітні форми взаємодії з громадянським суспільством. Особливе значення це має на місцевому рівні, тому що саме там влада найбільш наближена до населення, з яким повинна тісно та плідно співпрацювати.

Держава не в змозі вирішити всі завдання, що стоять перед суспільством, якщо вона не спирається на органи місцевого самоврядування, з одного боку, які безпосередньо пов'язані з населенням, а з іншого – з органами

державної влади. Адже місцеве самоврядування традиційно розглядається як окрема підсистема публічної влади із власними завданнями і чітко визначеним конституційно-правовим статусом. Відповідно до Основних засад та загальних принципів регіонального самоврядування, регіональними органами влади вважаються територіальні органи влади, що адміністративно розташовані між урядом та місцевою владою. Регіональне самоврядування означає право та спроможність регіональних органів влади здійснювати регулювання та управління значною частиною суспільних справ під свою власну відповідальність і в інтересах населення регіону, діючи відповідно до принципу субсидіарності, в межах конституції і законодавства [9]. Отже, визнаючи важливість органів державної влади для демократичного розвитку суспільства та прозорості в їх діяльності, варто зазначити, що значної ваги набуває співпраця інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування. З цього випливає вагоме значення дорадчого комітету як тимчасового колективу представників територіальної громади та органів місцевого самоврядування, створеного для вирішення питань, що потребують поєднання різних функцій і залучення фахівців з різних галузей, і які сприяють передусім взаємодії та взаємовпливу влади і громадськості, допомагають їм почути один одного, знайти шляхи вирішення проблемних питань, спільно розробити подальшу політику владного органу.

Особливий зв'язок правової держави із громадянським суспільством постає у наступному. Така держава, з одного боку, не може бути сформована без впливу громадянського суспільства, а з другого – навряд чи здатна ефективно без нього функціонувати. Громадянське суспільство традиційно розглядається не лише як гарант послідовного і безперервного розвитку цивілізації, але й як найважливіша умова і гарант існування та розвитку правової держави [10, с.382]. Започаткування і становлення правової держави розпочалося в країнах Заходу саме як реакція на вимоги

громадянського суспільства створити пов'язану правом політичну організацію, яка здатна забезпечити реалізацію та захист особистих і політичних прав людини й громадянина. Громадянське суспільство, об'єднуючи вільних громадян, утворює соціальну основу правової держави. Зміст останньої змінюється в міру висунення громадянським суспільством нових вимог щодо соціальної сутності та змісту діяльності держави.

Ефективна та повноцінна взаємодія громадянського суспільства з державою можлива лише за умов, що остання існує у формі правової. Для громадянського суспільства важливо, щоб державна влада була заснована на принципах панування права, поділу влади та реального забезпечення і гарантування прав і свобод людини і громадянина. Тому при висвітленні зв'язку правової держави з громадянським суспільством традиційно вживається поняття «взаємодія», а не «співіснування» [11, с.101].

Участь інститутів громадянського суспільства у вирішенні завдань, що стоять перед суспільством, повинна відбуватися лише на основі активного соціального діалогу з державою. Це не лише підвищить їх соціальну роль та значення, але й матиме суттєві соціально-економічні та суспільно-політичні наслідки, адже завдяки нормативно-правовим інструментам, економічним важелям та готовності влади до діалогу з суспільством утворюється середовище, яке сприяє процесам розвитку громадянського суспільства.

Для України розбудова соціальної правової держави та подальший розвиток співпраці громадянського суспільства з органами державної залишається одним з першочергових завдань, реалізація якого займе тривалий час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова А. Н. Проблема согласования общественных и личных интересов в процессе построения гражданского общества : монография / А. Н. Гончарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.allpravo.ru/library/doc108p0/instrum4247>.

2. Ильин М. В. Две стороны одной медали: гражданское общество и государство / М. В. Ильин, Б. И. Коваль // Полис. – 1992. – № 1–2. – С. 194.
3. Полубінський В. Співвідношення держави й громадянського суспільства в Україні / В. Полубінський // Актуальні проблеми державного управління. – 2002. – № 2 (8). – С. 79.
4. Тимченко С. М. Деякі проблеми участі громадянського суспільства у формуванні правової держави / С. М. Тимченко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2001. – № 1. – С. 39.
5. Исмаилов И. А. Правовое государство: суждения и предположения / И. А. Исмаилов ; под науч. ред. И. М. Рагимова ; пер. с азерб. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 131.
6. Цветков В. В. Демократія – управління – бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства : монографія / В. В. Цветков, В. П. Горбатенко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. – 248 с.
7. Реформа государственного управления: институционализация консультаций между институтами власти и неправительственными организациями в странах СНГ. Условия, формы, практика. – Братислава : United nations development programme, 2002. – С. 13.
8. Колот А. Генезис соціальної політики під впливом глобалізації та ліберизації економічних відносин / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 1. – С. 6.
9. Основні засади та загальні принципи регіонального самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmv.gov.ua/divinfo.asp?Id=202278>.
10. Общая теория государства и права : акад. курс : в 2 т. Т. 1. Теория государства / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 1998. – С. 382.
11. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація : монографія / Р. Ф. Гринюк. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2004.

Головащенко О. С. Органи державної влади та громадянське суспільство: питання взаємодії / О. С. Головащенко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 122–125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12gocspv.pdf>

Проаналізовано взаємодію органів державної влади з громадянським суспільством. Розглянуто процес формування громадянського суспільства в умовах соціальної правової держави.

Головащенко О.С. Органы государственной власти и гражданское общество: вопросы взаимодействия

Проанализировано взаимодействие органов государственной власти с гражданским обществом. Рассмотрен процесс формирования гражданского общества в условиях социального правового государства.

Golovaschenko O.S. State and a Civil Society: The Matters of Correlation

This scientific article is dedicated to the general theoretical research of state activity in social sphere. The attention is focused on building relationships between the state and the individual on the basis of mutual responsibility.